

Signe Kjær Jørgensen & Peter Hervik

Kritik og sikkerhed Muhammedtegningerne i perspektiv

I essayet skriver vi om de danske trusler i forbindelse med Muhammedtegningerne. I offentligheden har debatten ofte medført fokus på mænd med muslimsk tro, selvom danske kulturkonservative meningsdannere også har udgjort en trussel. Vi vurderer, at såvel ord som gerninger kan præge muligheden for at leve op til idealer om lighed og frihed til at ytre os. Både enkeltpersoner og vores idealer har været påvirket, fra 2005 til 2015, men strukturelle forhold på mediemarkedet har også medført en stærkere basis for stereotyp-produktion og ulighed.

Det var Muhammedtegningerne, der startede det hele. Muhammedtegningerne var årsagen til, at verden blev rystet. Det har vi fået fortalt igen og igen siden 2005. Selv i dag, 10 år efter. Desuden hører vi, det var et udtryk for en global kulturkamp mellem gode vestlige, eller danske, værdier, overfor en muslimsk verden, der er præget af irrationelle, dogmatiske og frihedsberøvende værdier.

Men nej, lad os slå det helt fast: Muhammedtegningerne blev tegnet af mennesker, og de blev udgivet af mennesker. De trusler, de har affødt har været fra mennesker og rettet mod mennesker, særligt mennesker som er kendt i en bredere offentlighed. Det kan være politikere, meningsdannere og journalister. I denne artikel vil vi se nærmere på, hvilke kritik- og sikkerhedsforståelser, der har præget medier og journalister.

Signe Kjær Jørgensen er kandidat i statskundskab og har taget sin ph.d.-uddannelse ved Institut for medier, erkendelse og formidling og Institut for statskundskab, Københavns universitet.

Peter Hervik er professor i migrationsstudier, og har især arbejdet med medieantropologi og populistisk retorik ved Institut for kultur og globale studier, Aalborg universitet.

En begyndelse?

De fleste journalister søger at etablere et begyndelsespunkt, når de skal skrive deres historie. Det var også tilfældet med tegningekrisen. Men da både journalister og observatører først kom ind i historien, da den var igang, måtte de lede efter en begyndelse. Forskningen har vist mindst ni forskellige "begyndelser".

1. Regeringens nykonservative værdikamp, som blev iværksat straks i 2001
2. Jyllands-Postens kopiering af centrale temaer fra værdikampen og ansættelse af Flemming Rose, tidligere Ruslandskorrespondent, som kulturredaktør (1. april 2004)
3. Jyllands-Postens projekt om selvcensur, hvor de kontakter medlemmerne af Bladtegnernes forbund (september 2005)
4. Jyllands-Postens publicering af 12 bladtegnernes tegninger af Muhammed (30. september 2005)
5. Afvisning af 11 ambassadører, som ønskede et møde vedrørende den højreradikale "Radio Holger", folketingsmedlem Louise Frevert, tegningerne samt kulturminister Brian Mikkelsens udtalelser (oktober 2005)

6. Flere imamer som i Danmark ytrer sig frihedskritisk
7. Imamer, og repræsentanter fra muslimske organisationer, som rejser rundt i Mellemøsten med muslimfornedrende billeder
8. De vestlige nyhedsmedier som genoptrykker tegningerne og knytter dem til spørgsmål om ytringsfrihed og sikkerhed, særligt i krigsførende nationer
9. Voldelige, globale protester mod danske, vesteuropæiske og kristne symboler og institutioner

Som det første lancerede regeringen sin værdikamp, og den udgør en ramme for hele forløbet omkring tegningekrisen. Det vigtigste i den sammenhæng er nok, at havde regeringen mødtes med ambassadørerne, som de ønskede, så er det mindre sandsynligt, at sagen entydigt var endt som et spørgsmål om ytringsfrihed. Men vi vil her ligge et mere snævert fokus på sikkerhed og kritik i den danske offentlighed og ser derfor først på Jyllands-Postens handlinger i efteråret 2005.

Tegningernes fremkomst

Flemming Rose skrev 30. september, at publikationen af tegningerne skyldtes, at nogle kunstnere havde udøvet selv censur i forhold til ting, der havde noget med Islam at gøre. Det var bl.a. børnebogsforfatteren og debattøren Kåre Bluitgen, som klagede over, at han havde svært ved at finde en illustrator til at tegne Muhammed. Jyllands-Posten reagerede hurtigt og kontaktede alle medlemmer af bladtegnernes forbund, og bad dem byde ind med en tegning, som ville blive bragt i avisen mod honorar. 12 bød ind, heraf flere med fast tilknytning til avisen. En række af tegningerne var overartikulerede i deres betoning af vold, og den direkte reference, at det ikke bare var en tilfældig muslim, men Muhammed, de forestillede, gjorde mange muslimer indignerede. De kunne slet ikke genkende sig selv i disse billeder. Det gjorde de ellers ofte, når det handlede om Muhammed, som jo er rollemodel for troende muslimer.

Mange muslimer opfattede flere af tegningerne som æreskrænkende. Yderligere hævdede nogle, de var blasfemiske og nyracistiske. En række af disse forhold har været behandlet af retten, men hvor anklagerne ikke fik medhold. Dette skyldtes primært, at forståelsen af blasfemi-paragraffen blev fortolket i en kristen ramme, og hvor Muhammed ikke forstås som guddommelig. Det racistiske og æreskrænkende aspekt er svært håndterbart, da billederne forestiller Muhammed (og ikke nødvendigvis, igen ifg. en ikke-muslimsk forståelsesramme, hans følgere), og han, som det var almindeligt dengang, brugte våben.

Ytringsfrihed og muslimer i Danmark

Få måneder efter publikationen af tegningerne brød den første af de såkaldte Muhammedkriser ud. Mange steder i Mellemøsten og Asien var demonstrationer og angreb på danske og kristne institutioner og symboler. Også i Danmark var der megen opstand og debat.

Statsminister Anders Fogh Rasmussen holdt hårdt på sin linje, og nægtede at relatere publikationen med dansk politik. Regeringens syn på tegningerne var, at det var et spørgsmål om ytringsfrihed, og at mange muslimers perspektiv var, at alle i hele verden skulle respektere deres billedforbud. Dette helt i modstrid med, hvad muslimerne selv sagde, her handlede det om blasfemi, æreskrænkelse og racisme, mens de var helt på det rene med, at billedforbuddet kun var noget, der gjaldt Sunni-muslimer, og kun kunne håndhæves af en muslimsk stat. Anders Fogh Rasmussen anlagde en kommunikationsstrategi, som stod i skarp kontrast til et land, danske politikere ofte refererer til, nemlig, Sverige, hvor kunstneren Lars Vilks blev omdrejningspunkt for sin egen lille tegningesag.

Under krisen 05/06 begyndte en terror-sag, hvor fire personer blev anholdt, vest for København. Sagen bragte et aktuelt trusselsbillede meget tæt på danskerne. I september 2006 og igen i 2007 bliver yderligere anholdt personer, mistænkt for terror. Alle præsenteres i medierne som af udenlandsk herkomst

(fra et overvejende muslimsk land), uagtet at de, for de flestes vedkommende, var danske statsborgere. Således blev terror i Danmark, som i mange andre lande, entydigt forbundet til en muslimsk maskulin identitet. Dette skerte samtidig med, at Folketinget vedtog skærpet lovgivning med henblik på at forhindre terrorisme, den såkaldte terrorpakke 2. Der var tale om skærpede tiltag, sammenlignet med terrorpakke 1, der blev vedtaget med direkte reference til angrebet 11.9.2001. Terrorpakke 2 havde direkte relation til angrebet i London i 2005, og i nyhedsmediernes fremstod den øgede kontrol som et udtryk for en stor trussel mod Danmark og danskerne. Mange danskere var sig bevidste, at Danmark var en krigsførende nation, og at en privat aktør, avisen med det største oplag overhovedet, opfattedes som krænkende blandt mange muslimer.

Ved folketingsvalget i 2007 opstillede den unge, tørklædebærende Asmaa Abdol-Hamid. Det var et særsyn i et ikke-muslimsk land, og hendes kandidatur gav da også anledning til en del debat i det sekulære, venstreorienterede parti Enhedslisten. Medlemmerne var delte mellem at anerkende behovet for visuel repræsentation af en repræsentant, der delte mange træk med medlemmerne af en underkuet minoritetsgruppe, mange kvindelige muslimer, og på den anden side en kategorisk afvisning af religiøse identiteter i politik, selv på det rent visuelle plan. Helt undtagelsesvist blandede politikere fra andre partier sig i Enhedslistens processer ved offentligt at formulere deres mistro til hende og til et sekulært parti, som opstillede en religiøs kandidat. Dette udstillede igen en række paradokser, bl.a. at den bredt anerkendte socialist Bente Hansen var aktivt medlem af Folkekirken, uden at nogen nogensinde havde stillet spørgsmålstegn ved det. Det medførte en hård tid for Asmaa Abdol-Hamid og Enhedslisten. Førstnævnte fik dog trods alt et mandat som suppleant til Folketinget. Venstre-Konservative fortsatte som regeringsmagt, og den politiske retorik fortsatte som hidtil.

I februar 2008 blev tre mænd anholdt, fordi de angiveligt havde planlagt at myrde Kurt Westergaard, manden som tegnede

Muhammed med en bombe i turbanen. Det medførte mange sympati-tilkendegivelser for Kurt Westergaard, og selv dagbladet Politiken, som ellers havde haft en kritisk linje overfor Jyllands-Posten og Muhammedtegningerne, valgte at genoptrykke de 12 tegninger som dokumentation. Genoptrykningen af samtlige tegninger medførte igen en krise. Den varede dog kun nogle få måneder denne gang.

Debatten om sikkerhed og ytringsfrihed blev kort re-artikuleret i februar 2013, hvor Lars Hedegaard blev antastet af en mand forklædt som postbud. Lars Hedegaard havde gennem mange år arbejdet som islamkritisk journalist og meningsdanner og sad som formand for Trykkefrihedsselskabet. Selskabet er en modpol til PEN, og ønsker at ytringsfrihed skal være foreneligt med stærkt generaliserende kritik af muslimer og islam.

Muslimer i indenrigs- og udenrigspolitik

Krigsførelsen i Mellemøsten og tegningerne dannede samlet set et solidt grundlag for en politisk retorik, der a) fremstillede muslimer og mørklødede immigranter som et problem, b) nedtonede forskellen mellem muslimer i ind- og udland, og dermed legitimerede en ”hård kurs”. Denne hårde kurs var væbnet kamp i Irak og Afghanistan og færre rettigheder og færre muligheder for flygtninge og immigranter i Danmark. Dansk Folkeparti har været en central kraft i 00’erne, men også partiet Venstre har spillet en tydelig rolle. I nyere tid har den politiske ordfører for Venstre Inger Støjberg flittigt udtalt sig om muslimer, kriminalitet og ønsket om at skabe en ”strammere kurs”. Retssystemet er blevet mere kritisk overfor stifteren af Dansk Folkeparti Pia Kjærsgaard, og hun må derfor i dag gerne betegnes som en med racistiske synspunkter. Så meget desto mere, har det undret, at hun blev valgt som formand for Folketinget i 2015. Inger Støjberg er blevet minister for integration, og har, som det første, været ude med svagt underbyggede påstande om, at flygtninge vælger deres destination alt efter, hvor de tildeles de højeste velfærdsydelse. Dette er

på sin side blevet anvendt som argument for at tildele voksne, ofte forsørgende flere børn, en ydelse, der er på niveau med den offentlige minimumsstøtte til unge under uddannelse.

Magt og modmagt

Indskrænkning af rettigheder og overvågning er en magtudøvelse, der som så mange andre i historien, medfører organisering af modmagt. Her mange af dem, der føler sig overvågede eller kontrollerede. Internettet tilbyder stadig bedre muligheder for at organisere sig i skjul og karismatiske ledere, der taler om mere frihed og værdighed vinder nemt opbakning. Der er god grund til at formode, at det skaber en evigt selvforstærkende spiral – trusselsbillede og kontrol medfører frygt og isolation, og som igen gør, at magthavernes frygt og ønske om kontrol skærpes.

Under det Arabiske forår, kamphandlingerne fra IS(IS) og krigen i Syrien er den danske offentlighed igen og igen blevet konfronteret med unge, der har forladt familie og sikkerhedsnet i Danmark og rejst til udlandet for at kæmpe. Mange politikere har udtalt sig kritisk om det, men i stedet for at styrke de rammer, de unge kunne vende hjem til, har det mest tydelige politiske modsvar været en trussel om at fratage dem deres danske statsborgerskab.

Skyderierne i København i 2015 vidnede også om alt andet end tryghed. En muslimsk mand dræbte en dansk filminstruktør i forbindelse med et højreorienteret debatmøde om ytringsfrihed, og senere gik han til en stor synagoge og dræbte en jødisk mand. Han blev selv skudt dagen efter. Det blev hurtigt kendt som terrorangrebet i København, selvom nogle måske nok vil hævde, at man med begrebet terrorangreb, oftest tænker på mange dræbte og ikke kun to. Men den retoriske effekt har været enorm, og i dag, mere end et halvt år senere, fylder spørgsmålet om ansvar, ressourcetilførsel til politiet og forebyggelse af terror stadig ofte meget i de danske medier.

Tryghed for offentligheden og journalisterne

Men er danske journalister, de danske medier og den danske offentlighed truet? Det er et godt spørgsmål. Enkelte personer med muslimsk tro har gjort sig negativt bemærket, men det har flere førende liberale og konservative meningsdannere også. Blandt andet har flere medlemmer af Dansk Folkeparti og Trykkefrihedsselskabet fået domme for racisme. Ordets magt kan være lige så stærk som sværdets, mindes man om. Det er i hvert fald tankevækkende, at en mand som Kurt Westergaard i stor udstrækning har kunnet leve et almindeligt liv til trods for vrede og fatwa'er. Der har kun været rapporteret om et attentatforsøg mod ham i de 10 år, der er gået, og det kom mange, mange år efter tegningen af Muhammed med bomben i turbanen blev publiceret første gang.

Efter vores vurdering er en hård tone og manglende respekt for individuelle særpræg en af de allerstørste trusler for idealerne om en fri og lige adgang til offentligheden. Den er uafhængig af, hvilken tro eller oprindelse, man har, og den rammer bredt; kvinder, muslimer, indvandrere og højreorienterede på kryds og tværs.

Endelig bør man ikke underkende institutionelle træk i offentligheden, det gælder f.eks. oplagstal, øget efterspørgsel på nyheder (på grund af ekspansionen af medier) og øget efterspørgsel på hurtige, og måske knapt så velresearchede nyheder (grundet den øgede internetjournalistik). Fokus bliver ofte på konflikt og sensationer uden nærmere undersøgelse af, om de konflikter, man lige umiddelbart ser altid er de samme, man ser, når man har undersøgt sagen til bunds. Det er ikke en enkelt gruppes skyld, men skyldes den teknologiske og økonomiske udvikling indenfor branchen. Det medfører en stor trussel mod de idealer, der står centralt for den journalistiske profession, og som har sikret den høj anerkendelse i hele det 20. århundrede.